

O PŘENESENÍ PŮSOBNOSTI HEJTMANSTVÍ NĚMECKÝCH LÉN NA APELAČNÍ SOUD NA HRADĚ PRAŽSKÉM

Jiří Veselý

V českém státě předbělohorského období trvaly vedle úřadů, v jejichž čele stáli úředníci zvaní „nejvyšší“, ještě dva úřady, jejichž představitelům tento přívlastek nepříslušel. Byl to úřad královského prokurátora (fiskála) a úřad hejtmanství německých lén. Tyto úřady vznikly, na rozdíl od úřadů nejvyšších, jejichž původ je velmi starý a jejichž působnost a pořadí byly upraveny za vlády krále Vladislava II., v průběhu 15. století a měly ve svých počátcích společné osudy: oba zůstaly v podstatě úřady krále samého, neboť na jejich ovládnutí neměli stavovští činitelé zájem. Důvodem k jejich zřízení nebyla nějaká teoretická úvaha, nýbrž praktická potřeba. Původně šlo v obojím případě o pouhé pověření vhodné osoby určitými úkoly; když se pak objevila potřeba písemného zachycování jejich činnosti, bylo potřebí písaře, v dalším stupni vývoje pro přípravné práce a pro pořádek v předchozích spisech sekretáře. Když pak k těmto pomocným silám přistoupili ještě odborní referenti (u hejtmanství německých lén z řad radů apelačního soudu pod označením lenních radů), je možno již mluvit o samostatných úřadech.

V průběhu dalších dob postihl však oba zmíněné úřady, královskou prokuraturu a hejtmanství německých lén, úděl zcela odlišný. Úřad prokurátora trval nejen neporušeně dále, nýbrž dostalo se mu dalších úkolů a pod názvem finanční prokuratury působil do doby ještě nedávné, jeho dějiny byly též zpracovány péčí Demlovou.¹⁾ Naproti tomu bylo hejtmanství německých lén jako samostatný úřad zrušeno již v polovině 17. století a jeho působnost byla přenesena na apelační soud na pražském hradě; k vyličení jeho dějin v novější době dosud nedošlo.²⁾

Německá léna, jak se běžně nazývaly součásti českého státu za hranicemi vlastních zemí české koruny ležící, neboť se nalézala v územích německé jazykové oblasti, patřila mezi léna, která nauka lenního práva označovala názvem feuda

¹⁾ J. Demel, Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých, I—II, 1905—1909, Knihovna Sborníku věd právních a státních, B—řada státovědecká, č. XVIII. Nověji J. Dřímál, Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745, Sbor. arch. prací, XIX, 1969.

²⁾ Práce F. Haimera Die deutsche Lehenhauptschaft (Lehenschranne) in Böhmen, z r. 1848, je z dnešního hlediska již zastaralá.

extra curtem. Skutečnost, že jednotliví vladaři měli lenní državy mimo hranice svého vlastního území, byla v celé Evropě zcela běžná.³⁾ Zvláštností českého státu byl však velký počet venkovských lén, který daleko převyšoval počet takových lén jiných zemí. Převážná většina z nich vděčila za svůj vznik vytrvalému úsilí císaře a krále Karla IV., který v honbě za územními zisky neznal nijaké míry. S tímto odkazem Karlova vladařského období byli pak nuceni se vypořádat všichni čeští králové, kteří na jeho trůně v průběhu dalších dob následovali. Za jeho prvního nástupce, Václava IV., došlo v první polovině jeho vlády k některým dalším ziskům, avšak od doby, kdy byl sesazen z říšského trůnu (po roce 1400), nebyla těmto držávám věnována dostatečná péče.

To platí měrou ještě větší pro období bouří husitských, i když v tomto mezidobí byla některá z těchto lén přijímána od leníků, kteří nepřestávali uznávat legitimitu českého trůnu druhého Karlova syna, císaře Zikmunda. Doba vlády krále Jiřího je ve znamení cílevědomé revindikace těchto oddělených částí české koruny.⁴⁾ Vladislav II., který dosedl na český královský stolec po Jiříkovi, měl pak dost možností a času věnovat se českým lénům za hranicemi ležícím, neboť oblast jeho panství se z počátku omezovala na samotné Čechy, když byl donucen přenechat vedlejší země koruny, Moravu, Slezsko i obojí Lužice uherskému králi Matějovi Korvínovi.

Záležitosti českých zahraničních lén byly zprvu obstarávány českou dvorskou kanceláří, jejíž představitel, nejvyšší kancléř, byl odpovědný jak králi, tak i stavovské obci. Poněvadž vrchním lenním pánem zahraničních lén nebyl král samotný, nýbrž spolu s ním český státní celek, tedy podvojný subjekt „král a koruna česká“ (z tohoto pravidla není výjimky), spadalo obstarávání správy i soudnictví ve věcech zahraničních lén do pravomoci české kanceláře zcela přirozeně. Teprve když byl Vladislav II. po smrti Matěje Korvína zvolen i králem uherským a přestěhoval se (i s českou kanceláří) trvale do Budína, vyvstala, nejspíše pro značnou místní odlehlost, potřeba pomocného orgánu, který by věci spojené s trváním lén za hranicemi ležících průběžně sledoval. Přehled o poměrech součástí českého státu znesnadňovala okolnost, že tyto lenní statky byly rozptýleny po široké oblasti v územích německých krajín.

V devadesátých letech 15. století se proto shledáváme s prvním hejtmanem německých lén, byl jím Jindřich z Plavna, purkrabí v Mišni, sám jeden z větších zahraničních leníků.⁵⁾ V hodnosti hejtmana německých lén se pak v průběhu 16. a na počátku 17. století vystřídala řada výrazných postav z řad českých

³⁾ Srov. O. Prausnitz, *Feuda extra curtem*, Weimar 1929.

⁴⁾ O tom J. Veselý, „Obnova zahraničních lén české koruny za Jiříka z Poděbrad“, *PHS*, 8, 1962, str. 261 a n.

⁵⁾ Nejstarší zmínku o hejtmanu německých lén, jak uvádí J. Kalousek, *České státní právo*, 2. vyd., str. 111, obsahuje nálezk komorního soudu z roku 1493, otištěný v *Archivu českém*, X, str. 459. Týmž lenním hejtmanem je připomínán roku 1498 u příležitosti koupě leuchtenberských lén, jak uvádí F. Halmerl v práci citované v pozn. 2 (bez udání pramene).

pánů, mezi nimi tři členové rodu Lobkoviců. Kvalifikací pro tento úřad, která se mlčky předpokládala, byla znalost německé řeči.⁶⁾

Není účelem tohoto pojednání vyličit dějiny úřadu hejtmanství německých lén během více než jednoho sta let, po která trval pod tímto původním označením. Jde zde o pokus nastínit změny, kterými prošla správa německých lén v průběhu zápolení evropských mocností ve třicetileté válce a které nakonec vedly k tomu, že tento úřad ve své někdejší podobě zanikl a jeho působnost byla přenesena na služebnu, která na první pohled neměla s touto agendou nic společného. Vzhledem k tomu, že potřebné podklady jsou značně neúplné a v důsledku válečných běhů rozptýlené, nemůže si tato práce činit nárok na úplnost.

V letech, která předcházela stavovskému povstání, kdy byl hejtmanem německých lén svědomitý a pečlivý Štěpán Jiří ze Šternberka, sekretářem zkušený a pilný Václav Trost (který se nejspíše jen pro své náboženské vyznání nestal sekretářem české kanceláře, ačkoli tuto funkci po řadu let fakticky zastával), lenními rady osvědčení právníci z řad radů apelačního soudu, a to letitý Jan Kaufer, všestranný Jan Kř. Eisen, dále Martin Rebman a Otto Melander, měl tento úřad vynikající úroveň. To lze sotva říci o nástupcích, kterým byla v nejbližší příštím čase péče o německá léna svěřena.

V době krátké vlády Bedřicha Falckého byl hejtmanem německých lén Bedřich z Bílé, jeden z direktorů z dob povstání, který skončil svůj život popravou na Staroměstském náměstí, a jeho sekretářem Štěpán Ilgen, pozdější úředník na panství Albrechta z Valdštejna. Z doby jejich působení známe sice některé investitury,⁷⁾ avšak krátké vládě „zimního krále“ v českých zemích nebyla dopřána možnost nějak výrazněji se na tomto úseku projevit.

⁶⁾ Výčet lenních hejtmanů není v Palackého soupisu, nazvaném Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků, ani po Charvátově doplnění v přetisku, který vydal Mazáč pod názvem Dílo F. Palackého (bez data), úplný. Chybí v něm v pořadí osmý lenní hejtman Ladislav (Lassla) Popel z Lobkovic na Zbýroze z let 1592—1594 a třináctý Wolf Vilém Lamíngen z Albenreuthu, hejtman ve 20. a na počátku 30. let 17. věku (zemřel 1635).

⁷⁾ Od Bedřicha Falckého jakožto českého krále přijali léno např. markrabě braniborský (kurfiřt), markrabě braniborsko-kulmbašský, vévoda württemberský, hrabě Schwartzburg, hrabě Löwenstein aj. Několik údajů o drobných lenících z této doby zaznamenal i dv. rada J. A. Poppen ve svém třídílném soupise německých lén a zástav, a to v díle I., šestnáctém oddíle na fol. 212—214, a to vesměs z roku 1620 pod záhlavím „*Folgen die jenige Lehenleuth, so bey Friderico Expalantino angemassen Könige zu Böhmen ihre Lehen gesucht*“. Časově první z nich je žádost Jana Viléma Zedvice z 2. dubna 1620 ohledně statku Liebensteinu v Chebsku. V témž měsíci požádal o obnovení lenního svazku Raitenbach na zboží Plessberg. V následujícím měsíci květnu (11. V. 1620) požádal o oblenění vsi Fleissen Zikmund Abraham z Trautenbergu. Dnem 30. téhož měsíce požádal o indult na hradiště Lonnerstadt norimberský měšťan Vilém Rummel s tím, že zmíněné zboží spadlo na korunu vyměněním šlechtického rodu Baumgartnerů. V červnu 1620, 14. tohoto měsíce, udělil hejtman německých lén Bedřich z Bílé indult Janu Jiřímu Rautzengrünrovi na statek Ober-Petschau. Dne 25. července obdržel indult hrabě Löwenstein, zmíněný shora v záznamu Volfové. V srpnu pak (14. VIII.) obdrželi indult Antonín Jindřich, Karel Günther hrabata ze Schwarzburgu, rovněž zmínění u Volfa, 18. téhož měsíce obdrželi

Nelze přehlédnout, že obnovená vláda Ferdinanda II. v poměrně krátkém čase (do dvou let) věnovala otázce zahraničních lén značnou pozornost. Stalo se tak přičiněním těch českých pánů, kteří zůstali věrni habsburské dynastii. Byl to především nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, jakož i Vilém Slavata. Oba tito muži, kteří započali svoji úřední dráhu ještě v době Rudolfa II., se nedokázali odpoutat ani ve změněných poměrech od vědomí a paměti stavovských výsad a svobod. Ani Slavata, který šel v devotnosti vůči bělohorskému vítězi a ve zradě české věci snad nejdále, se nedovedl zprostit navykých představ o uspořádání veřejných řádů v českém království, a proto již z pasovského dobrovolného exilu podal (s datem 26. února 1622) do rukou panovníkových obšírné dobré zdání na nové obsazení úřadů. Navrhoval v něm za lenního hejtmana Viléma ml. z Lobkovic.⁸⁾ Tento námět však nebyl vzat v úvahu, péče dvora o německá léna se projevila v prvních letech po zdolání stavovského povstání jiným směrem: snahou o zabezpečení a soustředění lenních spisů.⁹⁾ V souvislosti s tím byl sice vyzván i někdejší lenní hejtman, pan Štěpán Jiří ze Šternberka, aby se znovu ujal svého úřadu, což však on s omluvou odmítl učinit bez inventáře předcházejících spisů.

Je skutečně s podivem, jak málo spolehlivých dat se zachovalo o prvním (a též posledním) pobělohorském hejtmanovi německých lén, Wolfu Vilémovi Lamingenovi z Albenreuthu, a to jak o jeho životních osudech, tak i o jeho úředním působení.¹⁰⁾ Wolf Vilém Lamingen si dovedl získat přízeň bělohorského vítěze, anebo alespoň pomocí vlivných přátel docílil toho, že se mu podařilo soustředit ve svém majetku konfiskovaná zboží svých bratrů, a navíc se zmocnit zástavou chodských vesnic. Po bitvě bělohorské byl již říšským dvorským radou, později hejtmanem německých lén, jakož i přisedícím apelačního soudu.¹¹⁾

indult norimberští měšťané Muffelové, Tucherové a Hallerové. V září pak požádali o investituru. 14. tohoto měsíce Jiří Petr ze Satzenhoven na zboží Rottenstadt pro sebe a dva bratry, Kryštofa Filipa a Jobsta Zikmunda, jakož i dne 21. t. m. Jiří Bedřich z Unruhe ohledně pevnosti Reuth. Dne 10. října požádal o indult Jan Filip Geuder a posléze 6. listopadu, dva dny před bitvou na Bílé hoře, Kryštof Adam Notthaft byl obleněn vesnicí Meisselsdorf.

⁸⁾ Otištěno je ve sbírce Fellner — Kreischmayr, *Die österreichische Zentralverwaltung*, 1907, I, 2, str. 433 a n. Údaj o Lobkovicovi se čte na str. 440.

⁹⁾ O této akci, která spadá do tohoto časového úseku, jsem pojednal předběžně v článku „K osudům spisovny úřadu hejtmanství německých lén za českého stavovského povstání“, otištěném v *Poctě akademiku Václavu Vaněčkoví k 70. narozeninám*, Praha 1975, jehož vývody není potřeba na tomto místě opakovat.

¹⁰⁾ Wolf Vilém Lamingen z Albenreuthu byl jedním z pěti synů Wolfa Jáchyma Lamingena, pravděpodobně nejmladším, kteří všichni jako jejich otec nesli prvé jméno Wolf a lišili se svými druhými jmény: Wolf Abraham, Wolf Josef, Wolf Jáchym, Wolf Fridrich. Tito všichni čtyři se zúčastnili povstání proti Ferdinandovi II., jediný Wolf Vilém zůstal císaři věren. Viz F. Roubík, „Dějiny Chodů u Domažlic“, ve dvojsvazku *Sborník archivu ministerstva vnitra*, IV—V, Praha 1931, str. 229.

¹¹⁾ Tak F. Roubík v cit. díle, str. 230—231. Uvedený autor se zde nezmiňuje, že byl i přisedícím pražského apelačního soudu.

Bohužel se mi nepodařilo zjistit, kdy k jeho jmenování hejtmanem německých lén došlo. Rovněž tak o době jeho působení jako apelačního rady chybějí jakékoli bližší údaje.¹²⁾

Wolf Vilém Lamingen z Albenreuthu nezanechal lenní knihy, v níž by byla registrována jeho agenda (jak bylo dobrým zvykem téměř všech jeho předchůdců), takže není dobře možno sledovat, do jaké míry a s jakou péčí se tomuto úřadu věnoval. Nedostatek, způsobený neexistencí lenní knihy, vyplýval snad z toho, že Lamingen neměl trvalého sekretáře.¹³⁾ Pokud jde o Lamingena samého, je možno ze zachovaných spisů pouze dodat, že s datem 20. října roku 1633 požádal císaře o výplatu ročních 600 kp gr., které mu z tohoto titulu příslušely.¹⁴⁾

S Wolfem Vilémem Lamingenem, který zemřel někdy koncem března roku 1635,¹⁵⁾ odešel ze života poslední hejtman německých lén. Tento úřad v podobě do té doby trvajícím nebyl po jeho smrti již obnoven.

Lze se jen těžko dohadovat, co přimělo Ferdinanda II. počátkem třicátých let 17. století, tedy ještě v době, kdy byl hejtman Lamingen v činnosti, aby pověřil říšského dvorního radu (a později i král. českého komorního radu) Jana Antonína Poppena,¹⁶⁾ aby pořídil (a to jak se zdá, bez nějaké souvislosti a návaznosti k běžné lenní agendě) seznam a soupis českých lén a zástav

¹²⁾ V práci Schmidta von Bergenhold, *Monographie des k. k. böhm. Apellations-gerichtes*, kdež jsou u většiny apelačních radů uváděna data, kdy složili přísahu, jakož i den jejich úmrtí, je u Lamingena uvedeno pouze to, že byl radou v lavici rytířské (str. 158 pod č. 87).

¹³⁾ O jednání z roku 1629, jímž se snažil tuto pomocnou sílu získat, svědčí spisy, které jsem uvedl v článku citovaném v pozn. 9, a to v poznámkách 24, 25 citovaného článku.

¹⁴⁾ Tuto žádost vyřídil (ještě za života Ferdinanda II.) Ferdinand III., uherský a český král a arcivévoda rakouský, přípisem adresovaným českým komorním radům z Vídně dne 10. ledna 1634 (do české komory došel dne 23. ledna 1634) tak, aby napříště poukazovali Lamingenovi tento plat v půlročních lhůtách (SÚA, fond HNL, 92/1/1, akt č. 13). Dne 6. března 1631 uložila česká kancelář jménem Ferdinanda II. Lamingenovi jako hejtmanovi německých lén, aby předložil zprávu a dobré zdání o žádosti Daniela z Aufsessu ohledně udělení léna dědičného číšníka v bavorském biskupství.

¹⁵⁾ F. Roubík, cit. dílo, str. 288, uvádí: „Nevíme přesně dne jeho úmrtí — stalo se tak pravděpodobně v březnu 1635, pravděpodobně ve Vídni.“ Jeho poslední vůle je datována dnem 24. března 1634, ze dne 22. března roku dalšího je zachován (nepodepsaný) druhý její koncept (tamtéž, str. 287).

¹⁶⁾ Údaje o působení J. A. Poppena jsou obsaženy značně rozptýlené ve spisech české dvorské kanceláře ve Státním ústředním archivu (dále jen SÚA) sign. ČDK II A 4 v kart. 57, 68 a 69. Jmenovaný působil původně v bavorských službách (v Burghausenu) jako Regierungsrath po pět let (1615—1620), roku 1620 byl přijat do služeb říšských, 20. května 1625 mu byl přiznán titul říšského dvorního rady s platem ročních 1000 zlatých a 300 zlatých přidavku. Královským českým komorním radou byl jmenován 21. dubna 1640 s platem 683 zl. 20 kr.; z této hodnosti byl propuštěn 22. srpna 1648. Kolem roku 1660 uplatňoval Poppen doplacení odměny za svou práci na seznamu českých zahraničních lén (jeho žádost s 12 přílohami byla podána na sklonku roku 1659 nebo počátkem roku 1660); dne 7. května 1661 vyšel dekret o ustavení komise ke zkoumání Poppenových nároků.

na říšském území. Poppen započal podle vlastního sdělení se soustavnou prací na seznamu lén roku 1634 a skončil ji rokem 1646 v Linci, avšak již z předcházejících let jsou zachovány některé jeho dílčí zprávy.¹⁷⁾ Jeho třídičný elaborát (který zůstal v rukopise¹⁸⁾), jehož první část Poppen předložil roku 1636, je nesoustavným souhrnem materiálu, který mu přišel do rukou, a není známkou toho, že by jeho díla bylo v agendě německých lén užíváno.

Z posledních let třicetileté války se zachovalo ojedinělé nepřímé svědectví, že Ferdinand III. nezanedbával ani v této době péči o zahraniční léna české koruny. Je to sdělení apelačních radů ze dne 25. října roku 1640, kterým odpovídají na dekret místodržících, jimž bylo císařským příkazem uloženo vyhledat v lenních spisech vše, co by měl panovník připomenout ve prospěch svého dědičného království (*diesem dero Erb Königreich zu Gutem*) na nadcházejícím říšském sněmu. V odpovědi apelační radové sdělují místodržícím: nemohli zanedbat služebně a poslušně hlásit, že si císař již před léty (*vor etlichen Jahren*) vyžádal, aby lenní spisy, které se nacházely v jejich spisovně, byly odeslány do královské české dvorské kanceláře, kdež doposud zůstávají.

Teprve po nastolení westfálského míru (podepsán dne 24. října 1648) došlo k všeobecnému oživení úřední agendy v habsburském soustátí a týká se to i spisů v oblasti německých lén. Lze jen těžko rozhodovat, zda tato událost zapůsobila tak hluboce na chod veřejného života našich zemí, či zda jde o koincidenci pouze časovou. Jisto je, že počínaje rokem 1649 se počíná řada zachovaných spisů, z nichž je patrné, že se hledalo řešení, které by zajistilo propříště řádnou správu zahraničních lén.¹⁹⁾

Prvním popudem, který se zachoval, je originál dekretu Ferdinanda III. místodržícím a soudcům zemským, datovaný ve Vídni dnem 22. února 1649. Nebyl to zřejmě první zákrok v předmětné věci, neboť panovník v prvním odstavci připomíná, že se v místodržitelské registratuře nepochybně nalézá jeho reskript, jímž si vyžádal dobré zdání ohledně obsazení německého lenního hejtmanství. Poněvadž se však — pokračuje dekret v druhém odstavci — v české dvorské kanceláři nenachází, že by takové dobrozdání bylo došlo, avšak potřeba vyžaduje, aby lenní poměry (*die Lehenwercke*) byly uvedeny do řádného stavu (*in eine richtige Verfassung*), nařizuje proto (v odstavci třetím), aby

¹⁷⁾ Např. v podání, datovaném ve Vídni dnem 28. července 1632, ohledně osudu českých lén v době bavorské války o dědictví z roku 1504 (s opisy ověřenými 29. prosince 1631) spolu s lény města Norimberka a jinými.

¹⁸⁾ Obsah prvního dílu začal otiskovat J. A. Riegger v posledním (XII.) díle dokumentů nazvaném *Materialen zur alten und neueren Statistik von Böhmen* (1787—1794). Dále však v tom nepokračoval.

¹⁹⁾ Tyto spisy, v jejichž řadě je zahrnut i spis zmíněný v předcházejícím odstavci a které končí vydáním rozhodnutí o přenesení působnosti někdejšího hejtmanství německých lén na pražskou apelační komoru, jsou zachovány v SÚA, fond HNL, sign. L 91/1/1 a L 91/1/2. K těmto spisům nebude v dalších odstavcích jednotlivě odkazováno.

místodržící dali o věci pilně pátrat na příslušných místech a poté s příbráním české komory pilně o věci uvažovali a podali návrh.

Tento spis byl v místodržitelské kanceláři prezentován asi až 19. dubna, odpověď je datována v Praze dnem 12. května 1649. V prvním odstavci připomínají místodržící slova obdrženého příkazu a ve druhém přistupují ihned k věci. Po úradě s českou komorou nemohou prý navrhnout nic lepšího než svěžit úřad hejtmanství německých lén dvorskému soudu (obristen Hoflehenrichter-ambt), neboť tam patří všechna ostatní česká léna. Jako další důvod uvádějí, že mnoho těchto lenních statků bylo přeměněno ve vlastnictví držitelů, a tím se agenda tohoto úřadu velmi ztenčila.

Z obsahu tohoto dobrého zdání a návrhu je patrné, jak dalece se již uvažování českých předáků odchýlilo od předbělohorských tradic, když se rozhodli netrvat na zachování samostatného úřadu hejtmanství německých lén, nýbrž doporučili jeho spojení se soudem dvorským. Na prvý pohled nepostrádá toto řešení určité logiky (vedoucí myšlenkou bylo asi, že není rozdílu mezi lény uvnitř země ležícími a lény zahraničními). Je však třeba připomenout, že zde místodržící přehlédli specifikum, jímž se léna zahraniční oproti lénům domácím odlišovala. Proto také — i když jejich návrh byl, jak z dalšího vysvítne, zprvu přijat — se toto řešení udrželo při životě jen krátce.

Vyplývá to z obsahu časově nejbližšího příštího dekretu Ferdinanda III. z Vídně ze dne 21. ledna 1650.²⁰⁾ Vnější popud k panovníkovu opatření v reskriptu obsaženému dala skutečnost, že před časem zemřel nejvyšší sudí zemský František Karel Matěj ze Šternberka.²¹⁾ Tento úřad svěžil Ferdinand III. dosavadnímu sudímu dvorskému Heřmanu Černínovi hr. z Chudenic. Tím se uprázdnil úřad nejvyššího sudího dvorského (zde zván opět Obriste Lehen Richter Ambt) a panovník jej propůjčil (a zároveň s ním spojil již po určitý čas neobsazený úřad hejtmanství německých lén — jak mu to místodržící poradili) prezidentu české komory Jindřichu Wolfovi Berkovi hr. Hovorovi z Dubé (dále uveden celý jeho titul s výčtem všech statků, které tou dobou vlastnil)²²⁾ pro jeho známé a osvědčené dobré vlastnosti a zdatnost. Na tento úřad složil Berka již předepsanou přísahu.

Na základě tohoto pověření požádal Berka místodržící, nejvyšší úředníky a přisedící zemského soudu přípisem z března (14. t. m. ?) téhož roku 1650, aby

²⁰⁾ Zachoval se mezi spisy v předchozí poznámce uvedenými sice ve značně pozdějším opise, avšak o jeho původnosti nemusí být pochyb vzhledem k poznámce na rubu: *descriptum ex originali.*

²¹⁾ Úřad nejvyššího sudího zemského převzal Šternberk po Bernardu Ignáci hr. Martinicovi roku 1648, ale 9. srpna ještě téhož roku zemřel. Viz F. Palacký — J. Charvát, *Přehled současný*, str. 388.

²²⁾ „Wann dann hiedurch das Obriste Lehen Richter Ambt vacirend werden, und wir solches, nebst ihm auch eine zeithero vacirend gewesenen teutsche Lehenshaubtman Ambt, wie ihr solches gehorsamst eingerathen, conjunctim ihm gnedigst aufgetragen . . .“

mu byly předány spisy týkající se zahraničních lén, které se udánlivě nalézají ve sklepení (Gewölbe) pod českou kanceláří na pražském hradě, poněvadž chce tyto spisy uvést do pořádku. Žádá proto služebně a přátelsky o opatření, aby byl zmíněný sklípek otevřen, spisy tam se nacházející mu ukázány, a ty, které patří do lenní registratury, anebo jinak by mohly posloužit, mu byly s vyhotoveným inventářem předány. Tím prý bude podpořena služba jeho královské výsosti.

O tomto svém zákroku zpravil Berka nepochybně i císaře, neboť ten přípisem z Vídně dne 29. března 1650 adresovaným místodržícím podpořil tuto žádost s následujícím připomenutím: nemá sice proti vydání spisů námitek, avšak přeje si, aby to, co doposud bylo v kanceláři, tam také propříště zůstalo.²³⁾ Ukládá proto místodržícím, aby vše, co bude zapůjčeno, bylo zinventováno a zaznamenáno, a až si Berka pořídí opisy, aby vše zas v pořádku vrátil.

Měl-li, jak je možno předpokládat, hrabě Berka upřímnou snahu věnovat se v rámci dvorského soudu jako jeho nově jmenovaný přednost povinností z toho vyplývajícím, k nimž patřila nyní i péče o zahraniční léna, navalila se mu v cestu nemilá překážka. Právě někdy v této době zemřel dvorský místosudí Ondřej Kotva.²⁴⁾

Vyplývá to z dekretu Ferdinanda III. místodržícím z Vídně ze dne 16. června roku 1650, v němž se připomíná zpráva místodržitelů ze dne 1. uvedeného měsíce, podle níž byl ještě za života zvěčnělého Ondřeje Kotvy pořízen seznam spisů, který měl týž u sebe, tento seznam v podobě spolehlivého inventáře mají místodržící zaslat k panovníkovým rukám. Současně s tím se ukládá ve druhém odstavci tohoto dekretu hraběti Berkovi jako nejvyššímu dvorskému soudci (als obristen Lehenrichtern) — aniž je použito zvláštního přípisu jemu samotnému adresovaného, neboť jako o jednom z nejvyšších úředníků, z nichž sbor místodržících sestával, se o něm předpokládalo, že se o panovníkově žádosti musí dovědět — aby na uprázdněný úřad dvorského místosudího navrhl jednu nebo více osob, schopných tuto funkci zastávat. Spis nese prezentační datum 25. června 1650 a je v něm vložen jako příloha seznam spisů u Kotvy nalezených.

Soupis Kotvovy pozůstalosti je poučný v několika směrech. Především se jím potvrzuje i odjinud známý, z dřívějších dob stále ještě přežívající zvyk, že tehdejší úředníci pracovali i doma a za tím účelem si odnášeli do svých příbytků, pravděpodobně bez jakékoli kontroly, úřední spisy. Seznam dokumentů u Kotvy

²³⁾ „Wann dann wir bey Abfolglassung solcher Schriften zwar kein Bedencken, doch benebenst das auch, was bey der Cantzley bishero gewesen, auch hinführo alda bleiben solle, gnedigt haben wollen...“

²⁴⁾ Základní údaje o Kotvovi má J. F. Schmidt von Bergenhold, *Monographie des k. k. böhmischen Apellationsgerichtes*, str. 160, č. 97. Podle něho byl Ondřej Kotva apelačním radou od roku 1623 (přisahu složil dne 19. října) v lavici doktorské, dnem 26. června 1645 mu byl propůjčen přidomek z Freyfeldu a od tohoto data zasedal v lavici rytířské. Jako úmrtí den se udává 28. květen 1650.

zajištěných obsahuje plné dvě stránky a jde přitom o úřední spisy a pomůcky různé provenience.²⁵⁾

Císařův příkaz ze dne 16. června zodpověděl hrabě Berka nadvakrát. V dopise z Prahy ze dne 29. června 1650 nejmenovanému hraběti — podle všech souvislostí asi nejvyššímu českému kancléři — po úvodních zdvořilostech sděluje, že mu bylo uloženo označit na místo zemřelého Ondřeje Kotvy vhodnou osobu za lenního místosudiho. I když — jak pokračuje poměrně dlouhý Berkův dopis — není nyní velký výběr,²⁶⁾ byl by podle jeho mínění nejvhodnější rada české komory Kristián Itter. Berka proto služebně žádá, aby to Jeho Excellence císaři přednesla a působila naň, aby potřebné potvrzení bylo uděleno co nejdříve. Jedině tak se bude moci sám přičinit, aby byly lenní záležitosti uvedeny opět do pořádku. Dále se zmiňuje o tom, že mu byli na císařův příkaz dáni dva písaři k pořízení opisů materiálu z české dvorské kanceláře, po skončení této práce vrátí originály na příslušné místo. Závěrem uvádí, že v těchto dnech byl dohotoven soupis spisů zanechaných zesnulým Kotvou, mezi nimiž se nachází mnoho věcí, které patří různým úřadům. Tyto spisy budou s příslušnou zprávou a seznamem předány nejvyššímu hofmistru.

O málo dní později (4. července 1650) dopsal hrabě Berka v témže smyslu císaři přímo. Opakuje na tomto místě stesk, že je nyní v Čechách málo vhodných osob. Přesto se domnívá, že navržený Kristián Itter bude pro úřad dvorského

²⁵⁾ Podrobnější rozbor seznamu se vymyká účelu této studie. Jen pro povšechnou informaci lze uvést, že se Kotva již zabíhal i v oblasti zahraničních lén. — V prvním oddíle seznamu je uvedeno 6 úředních knih a 16 svazků různých spisů. Z nalezených knih celá polovina, tj. 3 knihy, patřila nejspíše k dvorskému soudu, a to: 1. *Groses lateinisches und böhmisches Lehen buch* . . . sub titulo könig Ladislao; 2. *Buch sub titulo königs Ladislao und königs Georgen*; a snad i 3. *Ungebundenes Buch sub titulo Libr. Feudales Albus, copia, dessen original zu Böhm. Hoff Cantzley geschickt ist worden*. Dva svazky byly vypůjčeny asi z úřadu desk zemských, a to: zápisné desky a lvové relacý. Zcela určitě lze identifikovat poslední knihu, kterou seznam uvádí pod názvem *Groses teutsches Lehen buch im rotem Leder eingebunden sub titulo des damahligen teutschen Lehen Hauptman Siefan Georg von Sternberg* — je to lenní kniha Šternberkova, nyní v SÚA, pod sign. úřední knihy různé provenience č. 2524. Šestnáct svazků spisů obsahovalo různá císařská nařízení, žádosti, oznámení, taxy a další spisy náležící k dvorským deskám.

V druhém oddíle je pod čtyřmi čísly seznámenán materiál zapůjčený českou dvorskou kanceláří k opsání hraběti Berkovi, jak je uvedeno výše v textu. Pod č. 1 to jsou zprávy a memoriály Poppenovy, pod č. 2 spisy týkající se lén v Horních a Dolních Rakousích. Pod č. 3 svazek spisů k německým lénům české koruny, mezi nimiž se nacházejí spisy o lénech sasko-kurfiřských, o kurfiřsko-braniborském lénu na Storkov a Bezkov, o schwarzburských a württemberských lénech, o lénu na Thüngen a některých dalších drobných lénech. V posledním 4. oddíle byla zpráva o lénech Vojtlandských, dále různé formule lenního sekretáře z času hejtmana Jáchyma Šlika, formulář reversu německých leníků, svazek nadepsaný „*Lehenordnung*“ o 9 číslech a tři lenní knihy, k nimž dodatečně jiným inkoustem byla připsána frýdlantská lenní kniha.

Jinou rukou je na konci celého seznamu poznamenáno, že tyto spisy vzal k sobě hrabě Berka a po jeho úmrtí byly vydány pánu z Lobkovic (jde o Kryštofa Ferdinanda Popela z Lobkovic, Berkova nástupce v úřadu dvorského sudiho).

²⁶⁾ „ . . . seind alhier ietziger Zeit gar wenig so zue diesem Ambt qualificirt, zuefinden.“

místosudiho plně vyhovovat. Především prý je znalý práv, což je pro tento úřad nejpotřebnější. Dále má zkušenosti ze svého dřívějšího působení, neboť byl nejen královským fiskálem, nýbrž i sekretářem české komory. Také prý nebude nic stát v cestě tomu, aby nezůstal přisedicím v české komoře, neboť velmi často je lenní úřad s českou komorou v úředním styku.²⁷⁾ Je znalý obou řečí, takže může být užitečný jak v oblasti českých, tak i německých lén.

Je možno se ptát, proč bylo v tomto čase věnováno tolik pozornosti funkci dvorského místosudiho. Odpověď může být sotva jiná, než že hrabě Berka jako přednosta dvou vysokých úřadů, české komory a dvorského soudu, se mohl věnovat jen zásadním otázkám, které bylo zapotřebí v těchto služebnách řešit; pro běžnou agendu potřeboval nezbytně podřízené síly. Dvorskému místosudimu připadala vlastně v nově nastolených poměrech i úloha někdejšího lenního sekretáře. Proto i ten spěch se znovuobsazením místa po Kotvovi.

Mezitím — a vlastně současně s tímto jednáním — neutuchaly ani snahy po kompletaci lenních spisů. Vysvítá to z příkazu Ferdinanda III. místodržicím ze dne 21. června 1650 ve Vídni, aby se postarali o vydání lenních spisů, které má u sebe Mikuláš Gerstorf z Gerstorfu a Lamíngenovští dědicové, a aby byly tyto spisy odevzdány k úřadu lenních desk (tj. ke dvorskému soudu). Tento dekret je pozoruhodný po jazykové stránce. Celý spis, adresou počínaje a registraturním záznamem konče, je psán česky.²⁸⁾

- * K otázce znovuobsazení úřadu dvorského místosudiho se Ferdinand III. vrátil v dopise místodržicím ze dne 8. července 1650. Dává jim na vědomí obsah návrhu hr. Berky, který je zde uváděn jako rada, nejvyšší lenní soudce a německý lenní hejtman v dědičném českém království; současně přikazuje, aby podali dobré zdání ohledně platu nejvyššího lenního soudce i jeho zástupce, pokud jde o funkce vyplývající z obstarávání agendy německých lén. Tento spis (který je zachován v opise) nese na zadní straně prezentační záznam z 30. července a vyřizovací poznámku z 5. srpna 1650, že knihovní a účetní radové (zřejmě

²⁷⁾ „... vielfältigmahl das Lehenambt mit der böhmischen Camer und die Camer mit dem Lehenambt zu Beförderung Euer Kay. May. Interesse zu thun und zu Correspondieren hat...“

²⁸⁾ V záplavě ostatní korespondence dvora s místodržicím i ostatními úřady českého království, která byla vedena německy, je tento spis dokladem, že čeština nebyla ještě v polovině 17. stol. zcela vymýcena z použití při úředním styku vrcholných orgánů. Řeč dekretu je přitom zcela plynulá a správná, jak je patrné z ukázky vlastní dispozice, kterou (s vynecháním úvodních a závěrečných běžných částí spisu, tj. adresy, oslovení a datovací formule) pro zajímavost otiskujeme: „Majíc toho správu, anby statečný Mikuláš Gerstorf z Gerstorfu a Mašvic, naše rada, věrný milý, jako i dědicové Lamíngenovští některé německých, království našemu Českému patřících lén se dotýkající spisy za sebou měli, kteréžto jim osobám privátním k žádné domácí platnosti nejsouce; naproti tomu nám i království našemu na tom nemálo záleží, aby pro vší veliké případnosti obecního dobrého při ouřadě desk našich královských lenních se nacházely.

Pročež vám o tom milostivě poroučeti ráčíme, abyste nadepsané osoby, i pokudž byste se co podobného v jiných místech tam více doptali, je k produčirování a složení takových spisův při ouřadě týchž desk lenních potřebných napomenuli.“

české komory) mají podat zprávu, jaký plat mívali hejtman německých lén a německý lenní sekretář a kým byli vypláceni.²⁹⁾

Účtárna české komory odpověděla dne 11. srpna 1650 na adresu místodržících sdělením, že hejtman německých lén požíval platu 600 kop míš. a sekretář původně 200 zlatých a od roku 1627 200 kop míš., a to z královského rentovního úřadu. K tomu poslušně připomínají, že roku 1605 byli lennímu hejtmanovi přidáni k ruce (adjungiret) dva lenní radové s ročním platem 300 kop míš. a roku 1606 sekretář, vyplácení rovněž z prostředků rentmistrovského úřadu.

Když hrabě Berka likvidoval Kotvovu pozůstalost a staral se o jmenování jeho nástupce, jistě netušil, že bude brzy následovat svého někdejšího zástupce do zászvetí. Zemřel ještě v témže roce 1650. Po jeho smrti se dostala otázka správy českých zahraničních lén do zcela jiného směru a panovník posléze rozhodl, svěřit ji apelačnímu soudu na pražském hradě. Toto opatření znamenalo řešení trvalé a konečné.

Dříve než bude uvažováno o příčinách, které Ferdinanda III. k tomuto kroku vedly, i o následcích, které z toho vyplynuly, bude vhodné uvést jen to nejnutnější o služebně, které od této doby byly správa i soudnictví německých lén svěřeny. Jak je známo, byl apelační soud na Hradě pražském³⁰⁾ zřícen rozhodnutím Ferdinanda I., daným v Augšpurku dne 20. ledna 1548. Příslušný reskript, adresovaný designovanému přednostovi nového úřadu a všem ostatním současně ustanoveným přísežným radům, byl vydán v podobě instrukce, jak si mají jmenování při svém pověření počínat.

Nově zřícený soudní dvůr byl síce jako všechny ostatní soudy této doby soudem sborovým, avšak lišil se od nich podstatně ve dvojím směru. Přisedící všech dosud trvajících soudů byli vybírání z příslušníků stavu, pro který byl soud určen: pro soudy šlechtické ze šlechticů, pro soudy městské z měšťanů (zásada: *pares curiae*). Nový soud byl však složen ze všech tří stavů království, panského, rytířského i městského, kteří zasedali v příslušných „lavicích“. Druhé novum spočívalo v tom, že se řízení účastnili i učení právníci, kteří tvořili tzv. lavici doktorskou.

Hlavní náplní soudu takto složeného bylo vyřizovat odvolání z rozsudků městských soudů, a to ve věcech civilních i trestních. Vedle tohoto předního úkolu byli apelační radové pověřováni i jinými pracemi. Byla to dobrá zdání v různých zamotaných právních záležitostech, účast v komisích nařízených panovníkem k vyšetření a řešení případů, s nimiž se naň strany obracely nebo na kterých měl sám zájem. A byli to právě učení právníci z lavice doktorské, kterým připadaly přednesy před soudním plénem, jakož i v těchto ostatních

²⁹⁾ „... teutscher Herr Buchhalter und Reiträthe wollen nachschlagen und berichten, was der teutsche Lehens Haubtman und teutsche Lehens Secretarius für Besoldung gehabt und woher sie bezahlt worden.

³⁰⁾ Užívám v této studii jednotné názvu apelační soud, i když se tento název vžil až později. O proměnách, kterými prošlo označení tohoto soudního dvora, bližší dále v textu.

zmíněných záležitostech, mezi něž patřila i dobrá zdání ve sporných a namnoze dost spletitých věcech zahraničních lén. Jejich účast na tomto poli je dosvědčena velmi brzo již po zřízení apelačního soudu a trvala nepřetržitě až do doby, kdy byla v této oblasti založena jejich výlučná příslušnost.

Odvolací stolice, která byla svrchu uvedeným rozhodnutím Ferdinanda I. z 20. ledna 1548 uvedena v život, neměla v této době vlastně zvláštní označení. Rozsudky byly vydávány jménem krále pod záhlavím: „von Sr. Majestät verordneten Räthen so über den Appellationen auf dem königlichen Schlosse zu Prag sitzen“ tj. od jeho královské milosti ustanovených radů nad apelacemi na král. hradě v Praze (sedícími).³¹⁾ Teprve znenáhla se začalo užívat názvu apelační komora (Appellationskammer), od doby úpravy poměrů v tomto soudě po bělohorské bitvě reskriptem Ferdinanda II. ze dne 29. listopadu 1628 byl ražen název „Collegium“, jehož bylo napotom užíváno.

Skutečnost, že císař a král Ferdinand III. přenesl v polovině roku 1651 působnost někdejšího hejtmanství německých lén na apelační soud na pražském hradě, je v odborném písemnictví obecně známa. Příslušné opatření bylo intimováno apelačnímu soudu přímo (bez prostřednictví úřadu místodržících). Je zachováno v původním přípisu sice v neúplném znění,³²⁾ avšak tento nedostatek je vyvážen konceptem ve spisech české dvorské kanceláře,³³⁾ jakož i dalšími četnými opisy ze současnosti i z pozdějších dob. Bylo též několikrát otištěno.³⁴⁾ Přesto nebude bez užitku věnovat této věci bližší pozornost, neboť toto opatření mělo vzápětí za následek vznik početné úřední korespondence, z níž je patrna vyspělá kancelářská technika, která se v podstatě neliší od způsobů dodnes užívaných a zachovávaných.

V úvodním odstavci rezoluce rozvíjí panovník myšlenku, že v tomto čase — s pomocí a s požehnáním Nejvyššího — při stále více a více se upevňujícím německém míru je nakloněn k tomu, aby v jeho dědičném království a jeho zemích bylo co nejlépe opatřováno jejich blaho, a to, co se v průběhu válečných

³¹⁾ Je proto nepřesné, jestliže užívá např. J. Kapras ve svém základním díle *Právní dějiny zemí koruny české*, sv. II, str. 421—422 (a stejně tak v učebnici: *Přehled právních dějin* . . . ještě v 5. vydání z roku 1935 na str. 156) označení „rada nad apelacemi“. Správně by mělo být uvedeno radové nad apelacemi, nebo názorněji, při doslovném překladu slova „über“ — jak se ho užívalo hrubým germanismem ještě počátkem našeho století, když se někdy říkalo, že určitý úřad je „přes“ něco — radové přes apelace. Osobnostního označení se tehdy užívalo i pro název jiných úřadů. Většinou se říkalo „místodržící“ místo „místodržitelství“, „soudcové zemští“ místo „zemský soud“ apod.

³²⁾ SÚA, fond HNL, sign. 8 H, č. XXX. Chybí začátek až do poloviny slova (Pro)thocol (v otisku u J. F. Schmidta na str. 86 v polovině 4. řádky zdola). Tuto skutečnost uvádí již starý elench hejtmanských spisů údajem: „ein unvollkommenes Exemplar“.

³³⁾ SÚA, fond ČDK, sign. II A 4 (kart. č. 60).

³⁴⁾ Učinil tak poprvé J. J. Weingartner ve sbírce *Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus pro hereditario regno Bohemiae* . . . atd. (1720) na str. 281 pod č. 154, dále F. Haimerl v citované již práci *Die deutsche Lehenhaubtmansschaft* . . . (1848) na str. 65, příl. č. VIII, a J. F. Schmidt von Bergenhold, *Monographie* . . . (1850), příl. VIII, str. 85 a n.

bouří a zmatku dostalo poněkud do nepořádku, bylo znovu uvedeno do předchozího dobrého stavu. Chce proto, aby blahodárná spravedlnost byla tak opatrována, aby jeho věrným stavům, obyvatelům a leníkům se dostalo ve všech věcech a záležitostech zajištění jejich nabytých práv, především však aby byla najisto postavena jeho vlastní knížecí práva (regálie) a aby se dostalo opět řádné a spolehlivé správy německým lénům, která odvísejí od české koruny.

Bylo proto jeho původním úmyslem spojit správu těchto lén s úřadem nejvyššího dvorského lenního soudce (tj. s dvorským soudem); poněvadž však zkušenost ukázala, že podobné vtělení a spojení se nedá dobře provést a neskýtá ani propříště potřebné záruky, rozhodl se přenést toto vtělení na apelační kolegium. Apelačním radům současně ukládá, aby se ihned ujali potřebných prací, a to nejen pokud jde o léna nesporná, nýbrž aby pátrali i po lénech, která byla neoprávněně odcizena, a neopomněli nic z toho ve svých radách a dobrých zdáních připomínat.

V dalších desíti bodech obsahuje reskript podrobnosti k řádnému plnění přikázaných úkolů. Především se ukládá prezidentu apelačního soudu, aby byli z řad apelačních radů hned nyní i provždy napotom určeni dva členové z lavice doktorské, kterým bude péče o německá léna svěřena.³⁵⁾ Těm měl být dán k ruce schopný kancelista nebo ingrosista, který by měl na starosti lenní spisy, akty, zprávy, dobrá zdání, tedy všechny písemnosti. Ty měly být chovány a opatrovány ve zvláštní suché místnosti jako samostatná registratura v rámci spisovny apelačního soudu tak, aby potřebné doklady byly vždy po ruce.

Ve třetím bodě reskriptu nařizuje panovník vést pro věci německých lén zvláštní protokol a repertář již zmíněným ingrosistou, a to jak pro spisy, které dojdou, tak i pro odesílaná vyřízení. V dalším čtvrtém bodě pak ustanovuje, že všechny lenní záležitosti mají být uvažovány v plénu apelačního soudu na základě referátů dvou shora zvláště ustanovených radů, jimž připadá i dohled na odeslání příslušného vyřízení. Pokud by se, jak dále uvádí bod pátý, některá záležitost týkala královského fisku, mají být takové spisy postoupeny královskému prokurátorovi k dalšímu opatření.

V dalších bodech (šestém až devátém) je řeč zprvu o soudní působnosti apelačního kolegia ve věcech německých lén. Panovník zde ustanovuje apelační rady za soudce ve všech sporných lenních věcech jakožto *pares curiae*, avšak ve větších sporech a tam, kde se pře dotýká práva krále samého nebo se vede mezi lenním pánem a vazalem, zůstává pro sebe konečné rozhodnutí. Dále si pro sebe vyhrazuje, jako tomu bylo vždy doposud, udílení lén, vydávání lenních listů, nové milosti, potvrzování a indulty, a to prostřednictvím české dvorské kanceláře.

³⁵⁾ Toto opatření bylo pro všechny přští časy dodržováno. První tyto referenty ve věcech německých lén ustanovil — nejspíše na základě nějakého nám neznámého dobrého zdání — panovník sám přímo v druhém bodě reskriptu. Byli to Jan Richard Schwab z Raigersdorfu a Adolf Hammer ze Schroczburka. Doktor Hammer, jehož drobné a zběžné písmo se dosi těžko čte, koncipoval většinu spisů, o nichž bude dále řeč.

V bodě desátém se reskript zmiňuje o „malé registratuře“ starých lenních spisů v pražské místodržické kanceláři, o nichž bylo jednáno ve spise z 29. března 1650;³⁶⁾ tyto spisy, stejně jako ostatní, které se nacházejí v české dvorské kanceláři, v české komoře i v jiných spisovnách, mají být v případě potřeby zapůjčeny k dispozici apelačnímu soudu.

V závěrečném odstavci konečně je vysloven požadavek, aby apelační radové zasílali pololetně zprávy o provedených opatřeních a o všem, co je potřebné k ustálení tohoto přenesení působnosti. Současně ohlašuje panovník, že vydá v této věci patent,³⁷⁾ aby každý zájemce věděl, jak se propříště zařídit ve všech věcech týkajících se německých lén.

Intimací reskriptu z 18. července 1651 apelačnímu kolegiu nepokládala česká dvorská kancelář provedení tohoto opatření za úplné. Proto hned v konceptu bylo pamatováno na další dvě vyřízení úřadům, které v první řadě musely být o věci uvědoměny, a to sboru místodržících a dvorskému soudu. V obojí expedici byl převzat začátek reskriptu, obsahující zásadní ustanovení o přenesení;³⁸⁾ další text, který představuje vlastně instrukci pro apelační soud, je na těchto místech vynechán. Pod příslušným znamením je místo toho koncipován pro obojí úřad příkaz, aby byly apelačnímu poskytovány k dispozici spisy potřebné k vyřizování záležitostí německých lén. Vyřízení pro místodržící obsahuje na závěr pokyn, aby byla o přenesení působnosti uvědoměna česká komora, úřad zemských desk a královský prokurátor s tím, aby tyto úřady vycházely stejným způsobem apelacím vstříc. Vyřízení pro dvorského soudce obsahuje místo toho pokyn, aby věc zařídil ve svém úřadě.³⁹⁾

Místodržící vyhověli udělenému jim pokynu neprodleně; již po jedenácti dnech od data císařského reskriptu byla dne 29. července v místodržitelské kanceláři připravena tři požadovaná vyřízení dvěma koncepty. První byl adresován české komoře a zároveň „in simili mutatis mutandis“ komornímu prokurátorovi, druhý, samostatný, zněl na úřad zemských desk (an die Herren Unteramtsleute bey der königl. Landtafel). Ke všem třem přípisům byl připojen opis císařské rezoluce o přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud. Hlavním jejich obsahem je pokyn, aby uvedené úřady poskytly apelačnímu soudu všechny potřebné spisy, o které požádá.⁴⁰⁾

Řadu těchto, možno říci základních spisů, jimiž se nařizovalo a provádělo panovníkovo rozhodnutí o přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud, uzavírá otevřený list (patent), který byl vydán po půl roce

³⁶⁾ Viz výše pozn. 23.

³⁷⁾ Vyšel dne 15. prosince téhož roku 1651.

³⁸⁾ Od úvodu: „Demnach Wir uns . . .“ až po slova: „aufgetragen werde“ (u Schmidta na str. 86).

³⁹⁾ Koncept ve vyličené podobě se zachoval v registratuře české dvorské kanceláře (SÚA, sign. CDK, II A 4, kart. č. 60).

⁴⁰⁾ Uvedené koncepty se nalézají v SÚA, fond HNL, sign. L 92/1/1.

po původním reskriptu s datem ve Vídni dne 15. prosince 1651.⁴¹⁾ Ferdinand III. v něm — s použitím slovních obrátů užitých v reskriptu — seznamuje veřejnost, zvláště však německé leníky, s provedeným opatřením.

Apelační radové reagovali na obdržení reskript z 18. července 1651, jimž na ně byla přenesena působnost někdejšího hejtmanství německých lén, odpovědí z 9. srpna uvedeného roku, adresovanou císaři a králi k rukám české kanceláře. Sdělují v ní, že s povinnou úctou přijali obdržení příkaz a vzali z něho na vědomí, z jakých zvláštních a důležitých příčin se panovník rozhodl svěřit jim správu i soudnictví ve věcech německých lén. Slibují proto ve druhém odstavci všichni, zvláště pak jmenovitě pověření doktoři Schwab a Hammer, věnovat se nově svěřeným úkolům s poslušnou povinností a s nejvyšší možnou pílí. Závěrem vznášejí apelační radové na panovníka žádost, aby bylo nařízené opatření oznámeno vazalům.⁴²⁾

Této žádosti česká kancelář nevyhověla. Uložila apelačním radům dopisem z 12. ledna dalšího roku — roku 1652, aby oni sami dali mezitím vyšlý patent jednotlivým leníkům na vědomí. Apelační radové rozeslali proto tištěný patent německým leníkům na 37 adres spolu s průvodním dopisem, opatřeným datem 6. března 1652.⁴³⁾

Na podobnou akci nebyl však apelační soud zařízen. Bylo proto nutno najmout tři posly od české komory; každému z nich byl určen určitý okruh, který měli objet a v něm příslušné písemnosti doručit. To bylo též provedeno a poslové po návratu předložili celkem všech 37 potvrzení (recepisse) od německých leníků, kterým uvedené písemnosti doručili, počínaje kurfiřtskými dvory saským a braniborským a konče Satzenhofenským lénem na Walthurn.⁴⁴⁾

Tím byla celá akce s přenesením působnosti v podstatě skončena. Je však možno zmínit se ještě o několika spisech, z nichž vyplývá, jak bylo císařské nařízení uváděno v život. Je to především první z pololetních zpráv, jejichž předkládání bylo apelačním radům uloženo v závěrečném odstavci reskriptu ze dne 18. července 1651. Adresována je s datem 16.—27. září roku 1652 císaři a doprovozena čtyřmi přílohami (A—D).⁴⁵⁾ Apelační radové připomínají v tomto podání obdržení příkaz k podávání těchto zpráv, který tímto plní.

⁴¹⁾ Tisk tohoto patentu obvyklého provedení (na šíři rozloženého archu papíru) s přitištěnou pečeti a s vlastnoručními podpisy Ferdinanda III., místokanceláře Františka hr. Pöttinga a sekretáře Pachty (podpis nejvyššího kanceláře hr. Viléma Slavaty je faksimilován) se nachází v několika exemplářích ve fondu HNL, 8 H č. XXXII. Přetištěn je ve Weingartnerově sbírce Codex Ferdinandeo-Leopoldino-Josephino-Carolinus (1720) na str. 283.

⁴²⁾ SÚA, fond HNL, 8 H, č. XXXI.

⁴³⁾ SÚA, fond HNL, 8 H, č. XXXIII.

⁴⁴⁾ Tyto rekognice jsou zachovány v SÚA, fond HNL, 8 H, č. XXXV.

⁴⁵⁾ Zachovala se v registratuře české dvorské kanceláře (SÚA, fond ČDK, II A 4, kart. 60).

Současně však žádají, aby jim byly poskytnuty, alespoň v opise, spisy české dvorské kanceláře, tj. příslušné rezoluce, lenní listy a reversy, když ne všechny, tedy alespoň první a poslední, aby bylo možno zřídit u apelačního soudu řádnou registraturu. V této souvislosti se zvláště zmiňují o lenní knize bývalého komorního a lenního sekretáře Václava Trosta, která by jim mohla v této věci posloužit.⁴⁶⁾

Ve čtyřech přílohách k tomuto obsažnému podání byl pod lit. A předložen především seznam doposud vyřízených záležitostí (uvedeno celkem 10 případů, z nich pod bodem 6 shora zmíněné rozeslání patentu vazalům). V příloze B se připomíná — nejspíše pro vysoké puntum litis (10 tisíc tolarů) — slíbené odbytné Teppenským Zedwitzům. Dále uplatňují apelační radové obsazení místa lenního ingrosisty nebo kancelisty pro řádné opatrování lenní registratury. V poslední příloze D pamatují apelační radové i na sebe a předkládají návrh taxovního řádu pro všechny písemnosti, které jim bylo uloženo od nynějška vyřizovat.

Péče o soustředění předchozích lenních spisů, která se projevila brzy po změně poměrů po bělohorské bitvě a která pokračovala během celého následujícího období, neutuchala ani po provedeném již přenesení působnosti hejtmanství německých lén na apelační soud. Výsledek všech doposud zmíněných četných zákroků, o nichž byla na předcházejících řádcích řeč, nebyl nejspíše zcela uspokojivý.

Proto Ferdinand III. dvěma přípisy z Řezna roku 1653, a to ze 7. února místodržícím a 16. února české komoře znovu uložil uvedeným úřadům, aby vydali příslušné spisy německých lén se týkající apelačnímu soudu.⁴⁷⁾ Téhož dne, kdy byl vydán tento příkaz české komoře (16. II. 1653), uložil panovník též radům české komory Losymu a Bartholottimu, aby zařídili výplatu služebních požitků ingrosistovi lenních spisů, kterého jim oznámí prezident apelačního soudu František Karel Kolovrat, a to ve stejné výši a za obvyklých podmínek jako ostatním ingrosistům.⁴⁸⁾

Je možno se nyní ptát, jaké důvody Ferdinanda III. vedly k tomu, aby svěřil správu i soudnictví německých lén právě apelačnímu kolegiu a jaké důsledky toto opatření mělo. Sotva může být pochyb o tom, že někdejší úřad hejtmanství německých lén v dřívější podobě se do nových poměrů již nehodil. Sebezdatnější šlechtický představitel v hodnosti lenního hejtmana by byl sám na své úkoly nestačil. Znovuvybudování jeho úřadu ve složení známém z počátku století (přednosta, sekretář, čtyři odborní referenti) by si bylo vyžádalo mnoho úsilí a nákladů. Naproti tomu apelační soud, v němž učeným právníkům z lavice

⁴⁶⁾ Jde o lenní knihu lenního hejtmana Štěpána Jiřího ze Sternberka, která se zachovala (nyní se nalézá v SÚA, v odd. rukopisy různé proveniencce, č. 2524), v níž zmíněný Václav Trost spolehlivě zaregistroval všechny lenní záležitosti, které probíhaly v prvním desetiletí 17. století.

⁴⁷⁾ Oba tyto přípisy se nalézají v SÚA, fond HNL, první pod sign. L 91/1/2, druhý pod sign. 8 H, č. XXXVII.

⁴⁸⁾ SÚA, fond HNL, 8 H, č. XXXVIII.

doktorské připadal referát a jimi navrhovaná vyřízení byla uvažována v celém kolegiu, skýtal nejlepší záruku odbornosti při řešení lenních záležitostí.⁴⁹⁾

Důsledky císařského rozhodnutí se projeví zejména ve změně povahy apelačního soudu. Zatímco do této doby byl tento soud jen odvolací stolicí z rozsudků městských soudů, stával se nyní první instancí ve sporných záležitostech německých leníků, a nadto správním orgánem ve všech věcech německých lení se týkajících. Takové spojení správy a soudnictví v jednom úřadě v tehdejší době nikoho neudivovalo; teoretický požadavek oddělení správy od soudnictví nebyl ještě vznesen, nýbrž spojení obou těchto činností bylo u mnoha úřadů, nevyjímaje ani ústřední úřad české kanceláře, pravidlem. I když postupem doby docházelo ke vzniku oddělených senátů *in judicialibus* a *in publico-politicis*, jednota úřadu zůstávala zachována. Svá rozhodnutí i rozsudky v oblasti německých lení vydávali apelační radové pod zvláštním záhlavím.⁵⁰⁾

Na závěr je možno se zmínit ještě co nejstručněji o dalších osudech počínu Ferdinanda III. z roku 1651. Zde jsou hodna pozornosti tři časová zastavení. Pronikavá reforma soudnictví vyvolaná v život nejvyšším nařízením Josefa II. ze 14. dubna 1783, jímž byly zrušeny starobylé soudy českého království, a to větší i menší soud zemský, soudy komorní, dvorský, purkrabský i úřady desk zemských, a z apelačního kolegia byl vytvořen všeobecný odvolací soud druhé instance, se činností tohoto orgánu nikterak nedotkla. Zálležitosti německých lení byly jím obstarávány beze změny i nadále.

Této agendy podstatně ubylo v důsledku bratislavského míru z 26. prosince 1805. Zásada purifikace území, vynucená vítězným Napoleonem a v ustanoveních tohoto míru vyslovená, rušila všechny svazky vladařů vůči zahraničním leníkům, a napříště dovolovala pouze lenní vztahy uvnitř hranic jednotlivých států. Z hlediska české koruny to byla ztráta obrovská a zisk nepatrný.

Třetím a zároveň posledním časovým mezníkem, jímž zároveň zanikalo někdejší přenesení působnosti hejtmanství německých lení na apelační soud, bylo nejvyšší rozhodnutí ze 3. června 1835. Jím byly (s účinností od 1. ledna roku příštího) sporné věci v lenních věcech přikázány zemskému soudu a správa (*Geschäfte in publico-politicis*) svěřena českému guberniu.⁵¹⁾

⁴⁹⁾ Tuto skutečnost jsem měl příležitost zjistit např. v dobrém zdání ve spletné otázce vztahu českého krále k bavorskému biskupovi, které bylo předloženo 11. května 1660. O tom viz J. Veselý, „Byl český král leníkem biskupa bavorského?“, Sborník archivních prací, XXXI, Praha 1981, str. 29.

⁵⁰⁾ „Wir Praesident und Ráthe über denen Apellationen auf dem königl. Prager Schloss der Teutschen Lehenshauptschaft administratores und constituirte Pares Curiae.“

⁵¹⁾ Podrobnosti různých úprav při obstarávání záležitostí německých lení v době od přenesení působnosti na apelační soud vyličil vyčerpávajícím způsobem F. Haimerl v již uvedené práci *Die deutsche Lehenshauptschaft (Lehenschranne) in Böhmen*, na závěrečných stránkách (19–48) této studie. Haimerl tu podal, s četnými citacemi dvorských dekretů i ostatních norem, praktickou příručku ještě živého lenního práva, které tehdy na nerozdělené pražské univerzitě přednášel.

Die Übertragung der Kompetenz der deutschen Lehenshauptmannschaft auf das Appellationsgericht auf der Prager Burg

Jiří Veselý

Zusammenfassung

Die Verwaltung und Gerichtsbarkeit der zahlreichen ausländischen Lehen des böhmischen Staates auf deutschem Boden wurde von der böhmischen Hofkanzlei besorgt. In ihre Kompetenz fielen die Angelegenheiten der deutschen Lehen ganz natürlich, da die böhmische Kanzlei Organ sowohl des Königs, als auch der Ständegemeinde war, denn oberster Lehensherr dieser Territorien war das Doppelsubjekt „König und Böhmisches Krone“.

Zum Hilfsorgan der böhmischen Kanzlei für die Verwaltung und Gerichtsbarkeit wurde diesbezüglich der deutsche Lehenshauptmann, dessen Existenz verlässlich seit den neunziger Jahren des 15. Jahrhunderts nachgewiesen ist. Nachdem zur Tätigkeit des Lehenshauptmannes Hilfskräfte (Schreiber, Sekretär, später ein bis vier Räte aus den Reihen des Appellationsgerichtes mit der Bezeichnung Lehensräte) hinzugekommen waren, kann man von einem selbständigen Amt der deutschen Lehenshauptmannschaft sprechen. In dieser Zusammensetzung wirkte das Amt der deutschen Lehenshauptmannschaft zu Beginn des 17. Jahrhunderts unter der Leitung des hervorragenden Lehenshauptmannes Štěpán Jiří von Sternberk.

Nach der Niederlage des böhmischen Ständeaufstandes auf dem Weissen Berg wurde zunächst nur ein (und auch der letzte) deutsche Lehenshauptmann in der Person Wolf Wilhelm Lamingens von Albenreuth ernannt. Über seine Tätigkeit in diesem Amt haben sich nur vereinzelte Angaben erhalten. Nach seinem Tod (+ 1635) wurde dieses Amt nicht mehr besetzt. Die böhmischen Könige Ferdinand II. und auch Ferdinand III. vernachlässigten aber auch in dieser Zeit nicht die Obsorge für die böhmischen Auslandslehen, was sich insbesondere im Interesse an der Zusammenziehung alter Lehensakten äusserte.

Aufgrund eines Gutachtens der böhmischen Statthalter beschloss Ferdinand III., das Amt der deutschen Lehenshauptmannschaft mit dem Hofgericht zusammenzulegen, unter das die böhmischen Lehen im Landesinneren fielen. Als geeignete Person für diese Massnahme erschien der Hofrichter Graf Jindřich Volf Berka Hovora von Dubá, der auch das Amt eines Präsidenten der böhmischen Kammer ausübte. Diese Entscheidung bewährte sich jedoch nicht und nach dem baldigen Ableben Berkas gelangte die Frage der Administration und Jurisdiktion der deutschen Lehen auf eine ganz andere Grundlage.

